

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Armeijakokemusten jatkuvuuksia. Kertomuksia asevelvollisuudesta Suomessa 1890-luvulta 1930-luvulle

Ahlbäck, Anders; Tallberg, Teemu; Ojajärvi, Anni; Laukkanen, Tiia

Published in:
Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisuja

Publicerad: 01/01/2017

[Link to publication](#)

Please cite the original version:
Ahlbäck, A., Tallberg, T. (Ed.), Ojajärvi, A. (Ed.), & Laukkanen, T. (Ed.) (2017). Armeijakokemusten jatkuvuuksia. Kertomuksia asevelvollisuudesta Suomessa 1890-luvulta 1930-luvulle. *Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisuja*, (122), 21–47. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020100883296>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Armeijakokemusten jatkuvuuksia

ANDERS AHLBÄCK

Millä tavalla suomalaisten asevelvollisten kokemukset sotilaspalveluksestaan erosivat toisistaan ennen itsenäisyyttä ja sen jälkeen? Kun verrataan kuvauksia asevelvollisten arjesta 1800-luvun loppupuolella ja maailmansotien välisenä aikana, voidaan nähdä huomattavia yhtäläisyyksiä ja kerrontatapojen jatkuvuuksia. Monet näistä liittyvät tavalla tai toisella käsityksiin mieheydestä ja mieheksi kasvamisesta.

Takaisin sisällysluetteloon.

Artikkeli on julkaistu teoksessa

Puolustuskannalla – yhteiskuntatieteellistä ja historiallista tutkimusta maanpuolustuksesta ja asevelvollisuudesta

Teemu Tallberg, Anni Ojajärvi ja Tiia Laukkanen (toim.)

2017, Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura,

julkaisuja 197, verkkojulkaisuja 122,

sarja: Kenttä.

Armeijakokemusten jatkuvuuksia

Anders Ahlbäck

KERTOMUKSIA ASEVELVOLLISUUDESTA SUOMESSA 1890-LUVULTA 1930-LUVULLE

Suomessa oli ennen toista maailmansotaa kahtena eri ajanjaksona voimassa miesten yleinen asevelvollisuus: 1880–1890-luvuilla sekä uudelleen vuodesta 1918 alkaen. Myöhäisen 1800-luvun asevelvollisuus erosi monella tavalla itsenäisyyden alkuvuosikymmenten asevelvollisuudesta. Nuoret suomalaismiehet eivät silloin puolustaneet kansanvaltaista kansallista valtiota, vaan ”valtakuntaa ja valtaistuinta” osana Venäjän valtavia monikansallisia sotavoimia. Ainoastaan vajaa kymmenesosa ikäluokasta otettiin kolmen vuoden aktiivipalvelukseen. Näiden vakinaisen väen asevelvollisten lisäksi noin joka kolmas nuori mies määrättiin osallistumaan muutamien viikkojen reserviläiskoulutuksiin kolmena peräkkäisenä kesänä, mutta yli puolet ikäluokasta vapautettiin joka vuosi kokonaan asevelvollisuudesta terveydellisistä syistä (Screen 1996, 43–51, 67–69). Vasta vuonna 1918 voidaan Suomessa puhua miesten ”yleisestä” ja yhtäläisestä asevelvollisuudesta, kun ikäluokan suuri enemmistö joutui tästä alkaen läpikäymään yhdestä puoleentoista vuoteen kestävästä sotilaskoulutuksesta.

Myöhäisen 1800-luvun asevelvolliset tarkk’ampujapataljoonat lakkautettiin vuosina 1901–1903, kun laajat venäläistämistoimet saivat Suomessa aikaan laajaa kansallismielistä vastarintaa, johon kuului näkyvänä osana kutsuntalakko. Ennen kuin rauhanaikainen, asevelvollisuuteen perustuva sotilaskoulutus uudelleen perustettiin Suomeen, maata ravisteli monta muutosta. Muun muassa ”sortokausien”, yleisen äänioikeuden, maailmansodan, vallankumousten ja sisällissodan voisi olettaa mullistaneen käsityksiä asevelvollisuudesta ja sotilaana olemisesta. Herää kysymys, millä tavalla ja missä määrin suomalaisten asevelvollisten miesten kokemukset ja ymmärrys palveluksestaan erosivat toisistaan ennen ja jälkeen 1900-luvun alun myllerryksiä?

Vertailua vaikeuttaa 1880- ja 1890-lukujen suomalaisia tarkk’ampujapataljoonia käsittelevän lähdeaineiston niukkuus. Tältä niin kutsutun

”vanhan väen” aikakaudelta on kuitenkin kaksi tärkeää dokumenttia, nimittäin kahden kirjailijan kuvaukset omasta asevelvollisuudestaan, Santeri Ingmanin *Reservi-kasarmista: Muistoja sotamies-ajoiltani* vuodelta 1892 sekä Ilmari Calamniuksen *Väärällä uralla* vuodelta 1896 (Ingman 1892, Calamnius 1896). Molemmat kirjailijat tunnetaan paremmin myöhemmällä iällä suomennetuilla nimillään, eli Santeri Ivalo ja Ilmari Kianto, mutta käytän tässä sitä nimiasua, jolla he julkaisivat armeijakerptomuksensa.

Olen aiemmassa tutkimuksessani analysoinut, miten asevelvollisuuden suorittaminen maailmansotien välisen Suomen puolustusvoimissa koettiin, miten siitä keskusteltiin aikakauden julkisuudessa sekä miten sitä myöhemmin muistettiin. Aineistona käytin silloin kaunokirjallisia kuvauksia, sanomalehdistöä sekä laajaa 1970-luvulla kerättyä etnologista muistitietokokoelmaa. (Ahlbäck 2014.) Tässä kirjoituksessa analysoin Ingmanin ja Calamniuksen kuvauksia 1800-luvun lopun asevelvollisuudesta ja vertaan niitä 1920- ja 1930-lukujen asevelvollisten kokemuksiin ja kerrontaan. Mitkä ovat huomattavimmat yhtäläisyydet ja eroavaisuudet?

Vertailu tuottaa kiinnostavia tuloksia. Huolimatta monenlaisista eroista yksityiskohtien tasolla lähteiden antamaa yleisvaikutelmaa leimaa nimittäin tietty jatkuvuus ja samankaltaisuus. Tietyt teemat nousevat esille keskeisinä niin 1800-luvun lopun kuin 1900-luvun alkupuolen kokemusten kuvauksissa. Analysoin tässä kirjoituksessa kolmea tällaista teemaa, jotka edustavat eräänlaista jatkuvuutta armeijakertomuksissa aina 1880-luvulta 1930-luvulle saakka:

- Alistuminen ja kurinalaistaminen
- Normaaliuden vastakuvat
- Autonomian ja oman tilan kaipuu

Käytän vertailussa analyttisenä apuvälineenä *maskuliinisuuden* käsitettä ja maskuliinisuustutkimuksen teoriaa. Vaikka sukupuolinäkökulma ei luonnollisesti tavoita sotilaselämän koko sosiaalista ja kokemuksellista monimuotoisuutta, se on osoittautunut hedelmälliseksi näkökulmaksi miesten sosiaalisten suhteiden, kokemusmaailmojen ja kertomistapojen tulkintaan. Koska asevelvollisuuteen ja sotilaskoulutukseen liittyi ja liitettiin niin voimakkaasti erilaisia mielikuvia mieheksi kasvattamisesta ja kasvamisesta sekä ihanteellisista ja ongelmallisista mieheyksistä, asevel-

volliset eivät voineet välttyä tulkitsemaansa kokemaansa tavalla tai toisella suhteessa siihen, mitä aikalaiset pitivät totena ja ”tiesivät” mieheydestä.

Kuten myös Ingmanin ja Calamniuksen arnejakuvaukset tuovat esille, yksilölliset erot eri arnejakertomusten välillä ovat kuitenkin huomattavia. Tämä ei johdu ainoastaan siitä, että olosuhteet vaihtelivat joukko-osastojen välillä, vaan myös siitä, että asevelvolliset omaksuivat erilaisia tulkintoja siitä, mitä heidän kokemuksensa merkitsi. Todd W. Reeser on kirjassaan maskuliinisuuden teoriasta kuvaillut suhdetta miesten omakohtaisten elämäkokemusten ja toisaalta kulttuuristen ihanteiden ja käsitysten välillä alati jännitteisenä edestakaisena liikkeenä. Yksilö käy Reeserin mukaan eräänlaista jatkuvaa dialogia tai neuvottelua maskuliinisuudestaan, jossa hän siirtyy edestakaisin ja yrittää sovittaa yhteen yhteiskunnallisia normeja ja omasta elämästä nousevia haluja, tapoja ja elämyksiä. (Reeser 2010, 26–27.)

Tämän dialogin tutkimista monimutkaistaa kuitenkin se tosiasia, että maskuliinisuuden ideologiat niin suomalaisessa sotilasyhteisössä kuin laajemmassa yhteiskunnassa ovat aina olleet moninaisia, ristiriitaisia ja monimerkityksisiä.

KIRJAILIJAT ”VANHAN VÄEN” JA ”MIESTEN KOULUN” DOKUMENTARISTEINA

Santeri Ingman (1866–1937) ja Ilmari Calamnius (1874–1970) olivat molemmat kotoisin pohjoissuomalaisista pappiskodeista sekä Oulun lyseon kasvatteja. Molempien kohdalla arnejakirja oli nuoruuden ensimmäisiä kirjallisia teoksia, ja se julkaistiin noin kolme vuotta kirjailijan oman sotilaskoulutuksen jälkeen. Molemmat valitsivat teokselleen dokumentaristisen muodon. Tekstit väittävät siis, että ne välittävät kirjailijoidensa omia kokemuksia ja muistoja. Varsinkin Calamniuksen vahvasti läsnä oleva kertojainä ja henkilökohtainen puhuttelutapa vahvistaa tätä vaikutelmaa, kun taas Ingmanin kertomusten implisiittinen tekijä on enemmänkin kirjoitettu ulos itse tarinoista, ulkopuolisen, objektiivisen ja kaikkietävän tarkkailija-kertojan asemaan.

Niin kaunokirjallisia kuvauksia kuin muistitietokerrontaa on historiatieteissä perinteisesti pidetty ongelmallisina lähteinä menneisyyteen – ja sitä ne ovatkin, jos haluamme varmaa ja tarkkaa tietoa todellisista tapahtumista ja henkilöistä. Mutta jos tiedon intressinä ovatkin aikalaisten

ymmärrykset, kokemukset ja mielikuvat, kaunokirjalliset kuvaukset ja muistitieto voivat olla arvokkaita historiallisia lähteitä, varsinkin jos niitä pystyy vertaamaan ja suhteuttamaan toisenlaisiin lähteisiin.

Ingmanin ja Calamniuksen kuvaukset ovat tässä suhteessa erityisen kiinnostavia, koska ne painetussa muodossa tavoittivat suuren yleisön ja todennäköisesti vaikuttivat jonkin verran muiden asevelvollisten ja tulevien ikäluokkien ymmärrykseen ja kerrontatapoihin. Kulttuurissa kiertävät tarinat ja kertomukset tarjoavat näin yksilölle malleja ja esimerkkejä siitä, miten omat kokemukset voi ja pitää ymmärtää ja muotoilla sanoiksi. Tarinoiden esimerkillinen merkitys on erityisen vahva silloin, kun niistä tulee niin vakiintuneita, että niiden tapa jäsentää ja ymmärtää esimerkiksi sotilaspalvelusta tulee melkein itsestään selväksi. Kuten folkloristi Satu Apo on huomauttanut, tällaisista tarinoista tulee osa kollektiivisia representaatioita, joita lopulta juuri tuttuutensa vuoksi on vaikea havaita nimenomaan tarinoiksi. (Apo 1998, 334.)

Koska tässä tutkitaan 1800-luvun osalta lähinnä kahden yksilön kaunokirjalliseen muotoon valettuja omakohtaisia havaintoja ja kokemuksia asevelvollisuudesta, niissä ilmeneviä mielikuvia ja ymmärryksiä ei saa kuitenkaan huolimattomasti yleistää. Ingmanin ja Calamniuksen tekstit eivät välttämättä anna kovin edustavaa kuvaa 1880-luvun asevelvollisten enemmistön tai edes sen ajan koulusivistyksen saaneiden asevelvollisten kokemuksista. Varsinkin niiden kuvaa tsaarinajan joukko-osastojen aineellisista olosuhteista ja sosiaalisista käytännöistä täytyy pitää parhaimmillaankin yksipuolisena ja pirstaleisena. Nämä teokset antavat meille luotettavaa tietoa vain joistakin aikalaisille *mahdollisista* tavoista ymmärtää ja kokea sotilaskoulutusta sekä kertoa näistä kokemuksista. Monia muitakin kokemuksen ja ymmärryksen tapoja oli suomalaisessa yhteiskunnassa samanaikaisesti tarjolla.

Ingmanin ja Calamniuksen armeijakuvaukset ovatkin perussävyltään keskenään hyvin erilaisia. Ingmanin *Reservikasarmista*-teoksessa sotilaselämä näyttytyy lähinnä komediana. Ingman kuvaa erilaisia huvittavia ”sotilastyyppejä” sekä reservikasarmien arjen tilanteita. Hän kirjoittaa sivistyneistön jäsenen, ikään kuin puoliksi ulkopuolisen tarkkailijan näkökulmasta, jossa asevelvolliset ”kansanmiehet” nähdään yksinkertaisina, hieman hassuina mutta pohjimmiltaan rehteinä talonpoikina.¹ Calamniuksen *Väärällä uralla*

1 Sivistyneistön kansankuvasta ks. esim. Högnäs 1995.

-teoksessa sotilaskoulutuksen läpikäyminen on sen sijaan pikemminkin eepinen tragedia, jossa hän itse on pääroolissa. Teksti muodostuu pääosin varsin itsekeskeisestä ja introspektiivisestä kuvauksesta kirjailijan omista tuntemuksista ja vaikeuksista sotilasvuoden aikana. Häntä ympäröivistä ihmisistä piirtyy selkeä kuva lähinnä vain joidenkin esimiesten kohdalla.

Toinen huomattava ero teosten välillä on siinä, että Santeri Ingman suoritti vain reserviläiskoulutuksen, eli palveli 45 + 30 + 15 vuorokautta kolmena peräkkäisenä kesänä, yhteensä 90 päivää, kun Calamnius sen sijaan oli vapaaehtoisena vakinaisessa väessä eli vuoden kestäneessä aktiivipalveluksessa. Kumpikaan heistä ei siis suorittanut sitä kolmen vuoden vakinaista palvelusta, johon arvannoston perusteella joutui noin kahdeksan–yhdeksän prosenttia heidän sukupolvensa nuorista miehistä. Reserviläisenä Ingman edustaa silti itse asiassa suurinta sotilaskoulutuksen saanutta joukkoa, noin 24–32 prosenttia ikäluokasta. Calamnius kuului sinänsä pikkuruiseen vapaaehtoisten ryhmään (noin kaksi promillea ikäluokasta), mutta hän sai koulutuksensa ja palveli vuoden ajan tiiviisti yhdessä kolme vuotta palvelleiden asevelvollisten kanssa. (Screen 1996, 43–51, 67–69.)

Santeri Ingmanin teoksesta saa yleisvaikutelman, ettei kirjailija pitänyt oman reserviläiskoulutuksensa läpikäymistä yliopisto-opintojensa lomassa kovin rasittavana tai järkyttävänä asiana. Kun *Reservikasarmista* ilmestyi vuonna 1892, Ingman oli jo 26-vuotias filosofian maisteri ja sanomalehti toimittaja. (Kalemaa 1997.) Kahdeksan vuotta nuoremalla Ilmari Calamniuksella sen sijaan oli suuremmat henkilökohtaiset ponnokset pelissä, kun hän 1892 tuoreena ylioppilaana lähti vapaaehtoisena suorittamaan yksivuotista aktiivipalvelusta Oulussa. Oman kertomansa mukaan Calamnius havitteli vielä siinä vaiheessa upseerin uraa, mutta sai pian huomata, ettei sotilaselämä vastannutkaan hänen odotuksiaan. Nimenomaan tämä synnytti Calamniuksessa halun kirjoittaa armeijakokemuksistaan. *Väärällä uralla* olikin hänen esikoisteoksensa.

Santeri Ingman oli jo 1880-luvun lopulla hakeutunut nuorsuomalaisiin piireihin ja nousi vuosisadan vaihteen jälkeen nuorsuomalaisen liikkeen pää-äänenkannattajan *Päivälehd*en ja sen seuraajan *Helsingin Sanomien* päätoimittajaksi. Ingman, vuodesta 1907 Santeri Ivalo, tuli tunnetuksi myös topeliaanisten historiallisten romaanien tuotteliana kirjoittajana. Ilmari Calamniuksesta tuli päätoiminen kaunokirjailija, jonka laajaa tuotantoa leimasi jo hänen armeijakirjassaan ilmennyt yhteiskuntakriittinen

kirjailija-asenne. Vuonna 1906 sukunimensä suomentanut Ilmari Kianto profiloitui valtakunnallisesti kirkon ja vallitsevan sukupuolimoraalin kiivaana arvostelijana. (Nevala 1997.)

Vertaan tässä Ingmanin ja Calamniuksen myöhäisen 1800-luvun kuvauksia toisaalta kahteen tunnetuimpaan sotienvälisen kauden kaunokirjalliseen armeijakuvaukseen, toisaalta laajaan muistitietoaaineistoon itsenäisyyden ajan sotilaspalveluksesta, jonka Turun Yliopiston Kansantieteen laitos keräsi talteen vuonna 1973.² Pentti Haanpään *Kenttä ja kasarmi* (1928) oli voimakkaasti armeijakriittinen kirja, joka kohahdutti valkoista Suomea ilmestyessään vuonna 1928. Mika Waltarin *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) voidaan pitää eräänlaisena vastauksena Haanpäälle ja porvarillis-nationalistisena asevelvollisuusarmeijan puolustuksena Haanpään vasemmistolaista kritiikkiä vastaan. Sekä Haanpää että Waltari perustivat teoksensa omiin, tuoreisiin kokemuksiinsa asevelvollisuutensa suorittamisesta. Olen aiemmassa tutkimuksessani analysoinut näitä teoksia ja verrannut niitä muistitietokokoelmaan vuodelta 1973, joka osaltaan kertoo paljon ”tavallisten” asevelvollisten kokemuksista ja ennen kaikkea siitä, miten he sotilaspalveluksen jälkeen antoivat näille kokemuksille merkityksiä ja narratiivista muotoa. (Ahlbäck 2014.) Tässä artikkelissa päähuomioni on kuitenkin Ingmanin ja Calamniuksen teksteissä, ja sotienvälisen ajan aineisto on mukana lähinnä vertailun vuoksi ja jatkuvuuksien tutkimiseksi.

Sotilaiden omia kokemuksia ja kertomuksia ja kertomuksia ei ole aiemmissa tutkimuksissa 1800-luvun lopun tai sotienvälisen kauden suomalaisista asevelvollisista joukoista otettu kovin laajasti huomioon. Tärkeä varhainen teos, mitä tulee kaunokirjallisiin kuvauksiin, on kirjallisuustieteilijä Markku Envallin vuonna 1984 julkaistu *Kirjailijoiden kentät ja kasarmit*, jossa Envall inventoi asevelvollisuusarmeijaa käsittelevää suomalaista kaunokirjallisuutta. Envall analysoi kirjailijoiden kuvauksia ja tulkintoja sotilaselämästä, mutta hänen fokuksensa oli enemmän kirjallisuushistoriallinen kuin yhteiskuntahistoriallinen. (Envall 1984.) ”Vanhaa väkeä” on suomalaisessa historiankirjoituksessa ylipäättään tutkittu melko vähän, jos verrataan itsenäisyyden ajan puolustusvoimiin. Keskeisin tieteellinen

2 Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkisto, Turun Yliopisto: TYKL kysely 45, *Muistoja sotilaskoulutuksesta* [tästä eteenpäin: TYKL 45 sekä vastaajan arkistonumero].

perusteos on J.E.O. Screenin tutkielma vuodelta 1996. (Screen 1996.) Se perustuu laajaan lähdeaineistoon, jossa kuitenkin siviili- ja sotilasviranomaisten sekä upseeriston näkökulmat koulutukseen ovat etusijalla. Itsenäisen Suomen puolustusvoimista on julkaistu huomattava määrä historiikkeja ja muita vastaavia, mutta vain joitakin akateemisia historiantutkimuksia, jossa sotilaiden kokemuksia olisi järjestelmällisesti otettu huomioon. (Leimu 1985, Mälkki 2008, Ahlbäck 2014.)

Kansainvälisessä historiantutkimuksessa nousi kuitenkin 1980-luvulla esiin uusi kiinnostus ”pienen ihmisen” eli rivisotilaan sotakokemuksiin, joka vahvistui 1990-luvulla ”kulttuurisen käänteen” myötä. Muun muassa Preussin ja Venäjän rauhanaikaisista asevelvollisista joukoista ilmestyi uraa-uurtavia tutkimuksia, joissa käsiteltiin paitsi sotilaiden myös siviiliyhteiskunnan käsityksiä asevelvollisuudesta ja sotalaitoksesta. (Frevort 2001, Sanborn 2003.) Sukupuolihistorian kehittyminen käsittämään myös miesten historiaa sekä 2000-luvun ”affektiivinen käänne”, eli uusi kiinnostus tunteiden historiaa kohtaan, on vahvistanut perspektiiviä, jossa näitä teemoja yhdistetään historiallisesti muuttuviin käsityksiin maskuliinisuudesta (esim. Kronberg & Forsberg, ed. 2014). Niin kansainvälisessä kuin suomalaisessakin tutkimuksessa tätä näkökulmaa on kuitenkin toistaiseksi sovellettu enemmän sotakokemusten kuin rauhanaikaisen asevelvollisuuden tutkimuksissa.

ALISTUMINEN JA KURINALAISTAMINEN

Asevelvollisuuden suorittaminen oli monille 1800-luvun nuorille miehille mullistava kokemus. Historioitsija Eugen Weber on tutkimuksessaan Ranskan modernisaatiosta todennut, että sotilaskoulutus oli maaseudun nuorukaisille ensimmäinen kerta, kun he joutuivat lähtemään kotikylästään ja kohtaamaan uuden, modernisoituvan maailman. Armeijassa moni nuori mies tutustui ensi kertaa sähkövaloon ja hammasharjaan mutta myöskin uuden ajan kansallisuusaatteisiin, sukupuoli-ideologioihin ja kurinpitäjärjestelmiin. (Weber 1976, 292–302.)

Suomessa asevelvollisuudesta ei oletettavasti tullut yhtä tärkeä modernisaatioprosessien välikappale kuin esimerkiksi Ranskassa tai Saksassa, koska se otettiin täällä käyttöön melko myöhään ja kansainvälisesti vertaillen melko rajallisessa laajuudessa. Silti reserviläiskoulutus tai aktiivipalvelus

vakinaisessa väessä myötävaikutti todennäköisesti täälläkin yhteiskunnalliseen muutokseen. Se irrotti nuoria miehiä kotitilansa ja -kylänsä tutusta ympäristöstä ja antoi heille tilaisuuden kokea uusia sukupuolitetun yhteenkuuluvuuden ja valtiokansalaisuuden muotoja yhdessä muiden miesten kanssa. Tutkimuksessaan Venäjän asevelvollisuusjärjestelmän kehityksestä 1860-luvulta 1920-luvulle historioitsija Joshua A. Sanborn jopa kutsuu sotilaskoulutusta osaksi nuorten miesten ”emansipaatiota” patriarkalisesta tiukan isäntävallan maalaisyhteisöstä. (Sanborn 2003.)

Tällaista miesten vapautumista jouduttivat Suomessa ehkä eniten alkavan teollistumisen tarjoamat uudenlaiset työllistymismahdollisuudet, muun muassa metsätyömailla ja tehdasyhteiskunnissa. (Pöysä 1997, 75–79.) Itsenäistymisen, yksilöllistämisen ja ”miehestymisen” kokemukset asevelvollisuuden puitteissa olivat sen sijaan monien paradoksien leimaa. Konkreettinen ensivaikutelma armeijaelämästä oli usein vapauden, yksilöllisyyden ja jopa miehisen arvokkuuden miltei täydellinen riistäminen asevelvollisilta. Vaikka aikakauden kotitalouksissa, koulutuslaitoksissa ja työpaikoilla edellytettiin nuorilta miehiltä tottelevaisuutta ja alistumista vanhempien, opettajien ja esimiesten käskyvaltaan ja auktoriteettiin, sotilaselämään liittyvä täydellisen alistumisen vaatimus oli silti sen verran erikoinen ja järkyttävä kokemus, että sitä on käsitelty hyvin laajasti suomalaisissa asevelvollisuusajan kuvauksissa.

Ennen kaikkea sotilashierarkian rakentamiseen ja ylläpitämiseen tähtäävät käytännöt ja menetelmät nousevat esille keskeisenä teemana armeijakertomuksissa. Asevelvolliset kokivat monesti sotilashierarkian ympärille muodostuneet käytännöt ja rituaalit vieraisiksi, oudoiksi, liioitelluiksi ja osin tyhjänpäiväisiksi. Maailmansotien välisestä aikakaudesta, 1920- ja 1930-luvun asevelvollisuudesta kertovassa lähdeaineistossa varsinkin sotilaskoulutuksen alkuvaiheen muistettiin ja kuvattiin usein koostuneen suurimmaksi osaksi sulkeis- ja sisäharjoituksista sekä muista toimituksista, joilla ei koettu olevan suoranaista sotilaallista funktiota. Sen sijaan ne vaikuttivat lähinnä tähtäävän alokkaiden kouluttamiseen ehdottomaan tottelevaisuuteen.³ Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Suomessa tuli yleiseen käyttöön termi ”preussilainen kuri” nimityksenä tällaiselle sotilaskurille, joka koettiin tärkelevänä, teatraalisena

3 TYKL 45, esim. nro 27, 65, 172, 179, 202, 226, 232; vrt. Ahlbäck 2014, 160–161; 166–167.

ja yliampuvana.⁴ Pentti Haanpää väitti omassa armeijakuvauksessaan vuonna 1928, että suomalaiset asevelvolliset pitivät pitkää rauhanaikaista sotilaskoulutusta järjettömänä. ”Sulkeisharjoitukset ja muut ”sotaleikit” olivat Haanpään kuvauksen mukaan ilmeisessä ristiriidassa maaseudun mieheysihanteiden kanssa.” Niiden keskiössä olivat autonomia ja tuottava työnteko. (Haanpää 1928, 21–24.) Koko termiä ”preussilainen kuri” voikin tulkita tavaksi ilmaista se vierauden tunne, minkä modernin eurooppalaisen sotalaitosjärjestelmän ristiriitaisuus aiheutti suhteessa perinteisiin suomalaisiin mieheyskäsitteisiin.

Vaikka jyrkän hierarkkisella sotilaskurilla olikin syvät juuret Preussin vanhassa sotilaskulttuurissa, se ei varsinaisesti saapunut Suomeen vasta ensimmäisen maailmansodan ja jääkäri liikkeen myötä. Keisarikauden venäläisessä sotilaskulttuurissa, autonomian kauden pienissä värvetyissä suomalaisissa joukko-osastoissa, sekä 1820-luvulta saakka Haminassa toimineessa suomalaisessa kadettikoulussa ylläpidettiin pitkälti saman suuntaista eurooppalaista sotilaskulttuuria. Varsinkin 1800-luvun loppupuolen Suomessa se vaikuttaa kuitenkin olleen muodoltaan vähemmän ankara kuin itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä. (Sanborn 2003, Screen & Syrjö 2003, Ekman 2006.)

Santeri Ingman ja Ilmari Calamnius antavat yleisesti ottaen ”pehmeämmän” kuvan 1890-luvun sotilaskurista kuin monet 1920-luvun armeijakulttuurin kuvaajista. Ulkonaisiin kurin muotoihin kiinnitettiin kylläkin suhteettoman paljon huomiota, mutta kurin ylläpitämiseen käytetyt menetelmät ja rangaistukset eivät heidän kuvaustensa mukaan olleet yleensä mitenkään räikeitä. Molemmat kertovat ennen kaikkea siitä, kuinka paljon huomiota päällystö kiinnitti näennäisen triviaaliin seikkaan, nimittäin esimiesten säännönmukaiseen tervehtimiseen. Tätä käytettiin järjestelmällisesti kuriin totuttamisen välineenä. Calamniuksen mukaan oikeaoppinen kunnianteko oli äärimmäisen pikkutarkasti säännelty koreografia, joka aluksi tuntui ”outomaiselta” ja jonka oppiminen sai alokkaan pään pyörälle. (Calamnius 1896, 26–29.)

Kunnianteon tahattomastakin laiminlyömisestä rangaistiin tuntuvas-
ti. Ingmanin eräessä tarinassa asevelvollinen reservimies on huolissaan perheensä maatilasta, jonka hän on jättänyt kokemattoman nuoren vaimonsa huostaan keskellä kesätöitä. Hän on viikkojen harjoitusten

4 TYKL 45, esim. nro 35, 50, 65, 90, 114.

jälkeen lähdössä kotiin ensimmäiselle vuorokauden lomalle, kun hän kii-reessään ei huomaa sivukäytävistä ilmestyvää kapteenia eikä tee kunniaa. Seurauksena lankeaa välittömästi kolmen viikon kotiaresti ja loman lykkä-ys. Ingman kirjoittaa, ettei ollut ”koskaan nähnyt surkeampia enkä enem-män masentuneita kasvoja kuin Iskos-Paavon”. (Ingman 1892, 20–24, vrt. s. 71–72.) On kuitenkin vaikea sanoa, oliko Ingmanin tarkoitus osoittaa sotilaskurin kohtuuttomuutta vai pelkästään herkutella tragikoomisella tilannekuvalla nuoren kansanmiehen tunne-elämästä.

Calamniuksen omalla kohdalla kunnianteon suuri merkitysarvo sai vielä merkittävämpiä seurauksia. Komppanian kapteeni tuomitsi hänet kelpaamattomaksi aliupseerikoulutukseen pelkästään sen perusteella, että hän oli vahingossa kahdesti jättänyt tervehtimättä upseeria kaupungilla. Näin Calamniuksen haaveet upseerin urasta kariutuivat ja hänen elämänsä suunta vaihtui hänen oman tulkintansa mukaan näennäisesti merki-tyksettömän pikkuseikan ja yksittäisen mielivaltaisen upseerin vuoksi. (Calamnius 1896, 39–40, 104–108, 112.)

Ingman kuvasi hierarkian rakentamisen käytäntöjä lähinnä kuvaamalla huvittavia kohtauksia asevelvollisten arjesta. Eräässä tarinassa kuvataan, kuinka vaivalloisesti ja pitkästyttävästi sotamiehille – ilmeisen turhaan – opetetaan heidän korkeimpienkin esimiestensä täydelliset tittelit, kuten ”Hänen ylhäisyytensä, kenraali-adjutantti, jalkaväen kenraali, kreivi Höiden [Heiden]”. Toisessa tarinassa vakinaisen väen sotamies, joka on pantu ryhmänjohtajaksi, yrittää pönkittää omaa statustaan iskostamalla reserviläisten mieleen, että ”sotamiehen ja reservimiehen välillä on erotus suuri, se on yhtä suuri kuin jefreitterin [korpraalin] ja luutnantin välillä”. Ingman kuvaa ivallisesti, kuinka sotamies-ryhmänjohtaja matkii upseerien tapaa puhutella riviin järjestäytyneitä asevelvollisia ja soimaa sotamiestä, joka ei osaa puhutella esimiestään korrektilla tavalla: ”– Voi siunattu sitä tyhmyyttä. Siinä sen kuulette muutkin kuinka tökerö voi olla Jumalan luoma ihminen.” (Ingman 1892, 7–10.)

Tällaiset moitteet eivät varmasti olleet kohteeksi joutuneille miehille kovin miellyttäviä, mutta päällystön huutaminen ja kiroilu asevelvollisille esitetään silti Ingmanin tarinoissa suhteellisen harmittomana. Ingmanin mukaan päälliköiden värikkäämpi kielenkäyttö kohdistui lähinnä hitaisiin ja taitamattomiin asevelvollisiin, eräänlaisina kouluttajan epätoivon tai turhautuneisuuden purkauksina: ”...katsokaa te tuota Kaipiota, kun se kävelee. Onko tuo lehmä vai etana?” Calamniuksen muistoissa useimmat

upseerit kohtelevat häntä itseään, sivistynyttä nuorukaista ja vapaaehtoista, hyvinkin kohteliaasti.

Yleisesti ottaen 1920- ja 1930-luvun armeijakulttuuri näyttäytyy kerontaperinteessä ankarampana kuin Ingmanin ja Calamniuksen kuvaama ”vanha väki” niin päällystön kielenkäytön kuin rangaistusmenetelmien osalta. Esimiesten huutaminen, kiroilu ja asevelvollisia solvaava tai uhkaava kielenkäyttö nostettiin usein esille sekä sotienvälisen ajan lehtikirjoituksissa (ks. Ahlbäck 2014, 60–61) että 1970-luvulla kerätyissä muistikertomuksissa. Täyttä kurkkua huutaminen suoraan asevelvollisen kasvoihin, vain muutaman sentin etäisyydeltä, mainitaan eräänä tehostuskeinona.⁵ Varsinkin 1920-luvun suomalaisissa asevelvollisissa joukoissa oli myös yleisessä käytössä niin kutsuttu *huudattaminen* epävirallisena kurinalaistamisen keinona. Se oli yksittäisiin sotilaisiin kohdistettu rangaistus- ja kurinpitotoimenpide, jossa esimies käski asevelvollisen kiipeämään esimerkiksi puuhun tai rakennuksen katolle ja sieltä huutamaan jotain itseään nöyryyttävää lausetta, kuten ”Minä olen komppanian suurin hölmö” tai ”Alokas [oma nimi] piässä on sahapurun, munankuorta ja hapanmaituu ja neki sekasi”⁶ Myös muita simputtamisen muotoja käytettiin muistitiedon mukaan yleisesti kurinpidon välineinä asevelvollisten alistamiseksi, muun muassa kovennetut sulkeisharjoitukset, *santsimarssit* pakkauksella tai ilman, sekä huolellisesti sijattujen vuoteiden päivittäinen *räjyttäminen*.⁷

Mika Waltarin armeijakirja, *Siellä missä miehiä tehdään* vuodelta 1931 on itsessään eräänlainen osoitus siitä, kuinka laajalti 1920-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa oli vallalla varsin kielteisiä mielikuvia sotailtoksessa käytetyistä koulutus- ja kurinpitomenetelmistä. Kirjan tarkoitus oli nimittäin hyvin ilmeisesti armeijan ja sen antaman sotilaskoulutuksen puolustus ja kunnianpalautus. Waltari idealisoi kirjassaan ”alistumisen vaikean taidon” itsensä voittamisen osoituksena ja aikuistuvan nuorukaisen todellisena mieheyskokeena. Waltari kuvaa kokeneensa kurinpidon omassa yksikössään asiallisena ja välttämättömänä. (Waltari 1931.)⁸

5 Ks. esim. TYKL 45 nro 27, 35, 38, 65, 85, 132, 195, 208, 216, 227; vrt. Ahlbäck 2014, 155, 161.

6 TYKL 45 nro 35, 85, 90, 96.

7 TYKL 45 nro 14, 20, 32, 35, 38, 65, 72, 78, 85, 90, 96, 132, 147, 159, 184, 195, 208, 226, 227, 230, 238, 244, 250; vrt. Ahlbäck 2014, 161–164.

8 Vrt. TYKL 45, nro 147, 216, 232.

Santeri Ingmanin kuvauksissa 1800-luvun lopun ”vanha väki” ei siis näyttäydä kovin ankarana sotilaskulttuurina tavallisimpien kurinpitomenetelmien osalta. Kun päälliköt jostain syystä olivat tyytymättömiä yksittäisten sotilaiden suorituksiin tai asenteisiin, tavallisin sanktio oli Ingmanin mukaan näiden *juoksuttaminen* harjoituskentän ympäri ”rangastukseksi ja opetuksiksi” puolisen tuntia, kunnes ”uppiniskainen luonto laimentui”. Ingmanin tarinoissa tämä kohdistuu ensisijaisesti hitaisiin ja holtittomiin yksilöihin, ei kokonaiseen joukko-osastoihin. (Ingman 1892, 25.) Myös 1800-luvulta on kuitenkin viitteitä, että kaikissa joukko-osastoissa ainakaan esimiesten kielenkäyttö ei aina ollut kovin lempeää.

Liberaalisesti suuntautuneessa *Uusi Suometar*-sanomalehdessä ilmestyi vuonna 1884 kaksi lukijakirjettä, joissa valitettiin reserviläisiä kouluttavien aliupseerien ja upseerien ”raakamaisesta” ja ”saastaisen ilkeästä” kielenkäytöstä. Marssittaessa miehet pantiin myös laulamaan siivottomia marssilauluja. Kirjeissä ilmaistiin huolta siitä, että reserviläiskoulutuksen kautta levisi laajempiin piireihin sotilasperinteisiin kuuluvia sopimattomia ja nuoria miehiä turmelevia puhetapoja. Pääkirjoituksessaan lehden toimitus kommentoi, että vaikka uusi asevelvollisuus ja sotilaskoulutusjärjestelmä oli ulkonaisesti saatu hyvin käyntiin, sen moraalinen kasvatustehtävä oli pahasti laiminlyöty. Järjestelmä tuotti ”siveellisen tappion”, koska ”raakamainen puhe sotamiesten kesken ja tapa, jota alipäällystö käyttää asevelvollista opettaessansa” jätti varsinkin kolme vuotta palveleviin miehiin pysyvän vaikutuksen. Ajalle tyypilliseen tapaan sotilasviranomaisilta ei kuulunut vastausta, vaikka näistä *Uuden Suomettaren* lukijakirjeistä sekä pääkirjoituksista raportoitiin muissakin sanomalehdissä.⁹

Uuden Suomettaren rakentamalle ongelmakuvulle päällystön ”raakamaisesta” kielenkäytöstä löytyy vastine Ilmari Calamniuksen muotokuvassa oman harjoituskomppaniansa kapteenista. Tämä ei ainoastaan jakanut avokätisesti lomakieltoja ja ylimääräisiä palvelusvuoroja, vaan käytti Calamniuksen mukaan myös hyvin aggressiivista ja uhkailevaa puhuttelutapaa. Kapteeni nipistää sotilasta korvasta ja vääntää nenästä,

9 Nimim. Reservissä palvellut, ’Kiroilemisesta reservilaitoksessamme’, *Uusi Suometar* 02.09.1884; Nimim. Reservissä olleen sanojen todistaja [ilman otsikkoa], *Uusi Suometar* 13.09.1884; pääkirjoitus, *Uusi Suometar* 16.09.1884; ’Herrat valtiopäivämiehet!’, *Uusi Suometar* 2.10.1884. Vrt. mm. *Turun lehti* 11.9.1884 ja 25.9.1884, *Pellervo* 18.9.1884, *Oulun lehti* 27.9.1884.

lyö lakin maahan ja täräyttää kiväärin perällä, samalla kun sotilas saa kuulla ”että hän oli ääretön raukka, lurjus ja konna, jolta ansaitsi vaikka niskasuonet lyödä poikki”. Toista sotilasta kapteeni pilkkaa siitä, että seisoo ”kuin lehmä”, ja matkii nöyryyttävällä tavalla. Kolmannen kohdalla kapteeni sadattelee, että ”antakaa sille komppaniassa rottinkia, niin että veri tirskuu... se tekee hyvää...”. (Calamnius 1896, 113–117.)

Vaikka Calamnius esittää kapteenin poikkeavana yksilönä, hän asettaa tämän käytöksen kontekstiin, jossa sen kuvauksesta tulee sotilaallisen kulttuurin ja mieheyden kritiikki. Calamnius nimittäin kokee pataljoonansa ”orjalaitoksena”, jolloin kapteenista implisiittisesti tulee orjapiiskuri, jonka käytös seuraa tehtävän ja instituution luonteesta. Alistuminen orjan rooliin on hänelle syvästi vastenmielistä, ja aivan samalla tavalla kuin Pentti Haanpää 30 vuotta myöhemmin, Calamnius esittää, että orjalaitoksen luonne ja vallan huumaus saattaa tuoda esiin mieheyden huonoimmat puolet alistajissa: julmuuden ja sadismin. Tekstissä on kuitenkin myös viitteitä siitä, että Calamnius ymmärtää asian lähinnä omasta luokka- ja sukupuoli-identiteetistään käsin eli kokee, että *hänen kaltaisensa* sivistyneen, koulutetun ja itsetietoisien miehen kohdalla sotilaselämän ”hengettömyys” ja orjamaisuus loukkaa miehistä arvokkuutta ja pyrkimystä johonkin ylevämpään. Calamnius on tässä häilyvä, mutta hän vaikuttaa hieman ylenkatsovasti pitävän sotilaselämää sopivampana rahvaanomaisemmille tai yksinkertaisemman sielunelämän omaaville miehille kuin hänelle itselleen.

Rajallisen 1890-luvun aineiston vuoksi tässä ei voida tehdä kovin pitkälle meneviä päätelmiä siitä, olivatko alistumisen vaatimukset ja kokemukset todellakin rajumpia 1920-luvulla. Jos näin oli, kuten nämä lähteet näyttäisivät osoittavan, selityksiä voisi mahdollisesti hakea vuoden 1918 sisällissodan jälkeensä jättämästä molemminpuolisesta epäluottamuksesta ”valkoisten” upseerien ja työväenluokkaisten asevelvollisten välillä. Myös saksalaisen armeijakulttuurin voimakas suora vaikutus suomalaiseen 1920-luvun sotilaskulttuuriin on saattanut jyrkentää sotilashierarkian lavastamista ja toimeenpanoa. Tämän artikkelin näkökulmasta olennaisempia ovat kuitenkin tietyt kerronnalliset jatkuvuudet.

Vaikka kurin ankaruus vaihteli joukko-osastojen ja aikakausien välillä, ensikokemusta sotilashierarkiaan alistumisesta pidetään tärkeänä osana armeijakertomusta. Se kuvataan yleensä outona, hieman absurdina, mutta välillä myös järkyttävänä kokemuksena. Alistumisen jännitteistä suhdetta mieheysihanteiden arvottamaan itsenäisyyteen saattoi kerron-

nassa käsitellä eri tavoin. Ingmanin edustama tapa, jännitteen purkamisen huumorin avulla, on armeijakerronnassa hyvin yleinen. Tästä eteenpäin siirrymme tarkastelemaan kahta muuta lähestymistapaa, jotka löytyvät niin 1800-luvun kuin 1900-luvun armeijakerronnassa: Ilmari Calamniuksen ja Pentti Haanpään käyttämä strategia, jossa alistajaa symbolisesti alistetaan vuorostaan; sekä Mika Waltarin edustama, alun perin preussilaisesta armeijapropagandasta peräisin oleva lähestymistapa, jossa mies alistumisen kautta oppii itsehillintää ja sitä kautta syvällisemmän itsekontrollin ja itsenäisyyden.

MIEHEYDEN VASTAKUVAT

Toinen teema, jonka kohdalla suomalaiset armeijakuvaukset osoittavat tiettyä jatkuvuutta, on mieheyden vastakuvien käyttö kerronnan välineenä. Vastakuvalla tarkoitetaan tässä enemmän tai vähemmän stereotyyppistä kielteistä kuvausta miehistä, jotka poikkeavat normaalista ja hyväksyttävänä pidetystä mieheyden mallista. Nationalismitutkijan George L. Mossen mukaan vastakuvan funktio on siinä, että se kontrastivaikutuksen kautta vahvistaa ja oikeuttaa normia. Vastakuvia halveksimalla tai niille nauramalla ”tavallisten” miesten enemmistö voi varmistaa ja todistaa omaa maskuliinisuuttaan. (Mosse 1996, 6, 56–76.)

Normaalimieheyden vastakuvat tutkitun aikakauden suomalaisessa armeijakerronnassa voi karkeasti lajitella kolmeen ryhmään: alisuorittajat, ylisuorittajat sekä huonot esimiehet. Alisuorittajiin kuuluu kirjava joukko sotilaita ja sotilastyyppejä, jotka olivat kertojan mukaan hitaita, laiskoja, kömpelöitä taikka heikkolahjaisia ja siksi eivät halunneet tai pystyneet suorittamaan sotilaskoulutustaan muiden tahdissa. Ylisuorittaja on harvinaisempi hahmo armeijatarinoissa; yleensä joku yksittäinen asevelvollinen, joka kertojan mielestä suoritti palveluksensa ja sisäisti esimiesten opetukset, kehotukset ja vaatimukset liiankin innoissaan. Huonot esimiehet saavat näistä eri vastakuvista yleensä ylivoimaisesti suurimman huomion ja eniten tilaa armeijakertomuksissa. Kuten alisuorittajat, he muodostavat kirjavan joukon, mutta yhteisiä piirteitä ovat usein itsehillinnän puute, kopeus, rajoittuneisuus ja julmuus.

Santeri Ingman esittää tarinoissaan melkein malliesimerkin George L. Mossen kuvaamalle ja 1800-luvulle ominaiselle tavalle lajitella ihmi-

set ”tyyppeihin” ja sitten käyttää joitain näistä tyypeistä hyväksyttävän normaaliuden vastakuvina. (Mieheyden vastakuvista 1800-luvulla ks. Tjeder 2003, 65–96.) Hyvin samankaltaista vastakuvien käyttöä löytyy samaan aikaan ilmestyneestä *Lukemistoja Suomen Sotamiehille* -lehdestä, joka oli asevelvollisille suunnattu suomalaisten upseerien toimittama aikakauslehti. Ne edustavat ehkä ennen kaikkea sivistyneistön näkökulmaa talonpoikais- ja työläisluokkiin kuuluviin yksilöihin, jotka eivät pystyneet tai halunneet sopeutua heihin kohdistuneisiin sivistämis- ja kurinalaistamispyrkimyksiin. (Ahlbäck 2004, 155–156.)

Ingman esittää tarinoissaan ennen kaikkea huvittaviksi tarkoitettuja esimerkkejä alisuorittajista: sotamies Tikka, joka on laiska ja tyhmä ahmari; Sven Tuuvan kaltainen sotamies Kaipio, joka kovasti yrittää mutta yksinkertaisuudessaan ei pysty tekemään mitään oikein; sekä sotamies Tukio, jossa ei ollut muuta vikaa kuin että hän oli niin lyhyt, ettei millään pysynyt marssin tahdissa. Sotamies Kostamon kohdalla Ingman vaihtaa kuitenkin tyyllilajia komediasta tragediaan. Kostamo kuvataan liian heikkona ja herkkänä sotilaaksi, ”raukkana ruumiillisesti ja henkisesti” ja ”sydämeltään naisena”. (Ingman 1892, 25–35, 40–41.)

Kiinnostava piirre näissä vastakuvissa on se, kuinka ne kaikki kuvataan ruumiillisesti poikkeaviksi ja vaillinaisiksi. Tässä ilmenee 1800-luvulla yleinen käsitys siitä, että ihmisen sisäinen luonne oli havaittavissa myös ruumiillisista merkeistä ja kasvonpiirteistä. Laiska Tikka oli ”paksu ja tanakka”, ”jäseniltään kuin karhu mutta liikkeiltään kuin aasi”. Kömpelö Kaipio kuvataan tavattoman rumana miehenä, epäsuhtaisena ruumiiltaan ja vinoilta kasvoiltaan. Raukkamainen Kostamo taas oli vartaloltaan ”pitkänhoikkanen, pehmeä ja vetelä ... rinta sisään painuneena, hartiot [*sic*] kyyryssä, polvet notkussa” ja kasvoiltaan tyttömäinen. (Mt.; Mosse 1996, Tjeder 2003.)

Ingman tekee kuitenkin pilkkaa myös ylisuorittajasta eli liian innokkaista sotilaista. Olli Komonen osasi Ingmanin mukaan marssia ja tehdä tempuja loistavan taitavasti erityisesti silloin, kun joku esimies oli katsomassa. Tästä hyvästä hän sai kiitosta, etuja ja helpotuksia, mutta ennen kaikkea hän nautti siitä, kuinka hänet asetettiin malliksi muille sotilaille. Tämä ”hyvä mies” ylenkatsoi halveksivasti ”huonompien miesten” kömpelyyttä harjoituksissa ja hidasta oppimista. Ingmanin kuvauksen mukaan hän luuli itsestään liikoja, oli mielitelijä päälliköille ja päällepäsmäri muille sotilaille; mies joka sai tilapäisesti nauttia ylemmyydestä armeijassa, mutta joka ei

siviilielämässä pystyisi saavuttamaan mitään kovin merkittävää. (Ingman 1892, 36–39.) Myös Calamniuksen tekstissä vilahtaa vastaavanlainen ”ylisuorittaja”; vapaaehtoinen Kellolainen, joka aikoi upseerin uralle. Hän oli kovin mieltynyt särmikkäisiin univormuihin ja kiliseviin kannuksiin, sekä oli ”mestari mukautumaan toisen tahdon alle, kun oma etu oli kysymyksessä, ja verraton silmienpalvelija”. (Calamnius 1896, 98–100.)

Näistä erilaisista asevelvollisten vastakuvista ylisuorittaja jäi pisimpään elämään. Vaikka Sven Dufvan kaltaiset hahmot löytyvät verrattain tiuhaan asevelvollisille sotilaille suunnatusta *Suomen Sotilas*-aikakauslehdestä vielä 1920- ja 1930-luvuilla (Ahlbäck 2004), hölmön tai laiskurin kaltaiset vastakuvat eivät juuri esiinny Haanpään tai Waltarin kirjoissa eikä 1970-luvun muistitietokokoelman teksteistä. Mahdollinen selitys olisi, että alisuorittaja vastakuvana edusti eräänlaista ylenkatsovaa moralismia, joka oli jo 1920-luvulla vanhentumassa myös osana porvarillista mieheysideologiaa. Ylisuorittaja vastakuvana sen sijaan istui hyvin 1900-luvunkin modernisoituihin mieheyskäsityksiin. Ylisuorittajalle nauraminen viestittää riippumattomuutta ja kriittistä asennetta ”herrojen” ylhäältä asettamille arvoille ja vaatimuksille. Muistitietokokoelmasta käy ilmi, että sotilaiden keskuudessa oli 1920- ja 1930-luvuilla käytössä nimitys *sotahullu* asevelvollisille, jotka muiden mielestä suhtautuivat liian innostuneesti sotilaskoulutukseensa.¹⁰

Vapaaehtoisena vuoden palveleva, oppikoulun käynyt Ilmari Calamnius ei ilmeisesti viettänyt vapaa-aikaansa asevelvollisten sotilaiden parissa, eikä hän liiemmin innostunut kuvaamaan heitä *Väärällä uralla*-teoksessaan. Sen sijaan ilmeisiä ja armeijakerronnalle tyypillisiä vastakuvia löytyy Calamniuksen upseerikuvauksista. Eräs luutnantti kuvataan sadistina, joka sai ilmeistä mielihyvää sotilaiden käreäyttämisestä erinäisistä pikkurikkeistä. (Calamnius 1896, 104–107.) Ennen kaikkea Calamnius käyttää useita pitkiä tekstikohtia komppaniensa kapteenin kuvailemiseksi itserakkaaksi ja ailahtelevaksi tunneihmiseksi, joka usein esiintyi loukkaavasti, hyökkäävästi ja väkivaltaisesti asevelvollisia kohtaan. Avainkokemukseksi Calamniuksen armeijakirjassa nousee ampumisharjoitus, jossa kapteeni pahoinpitelee mielestään näsäviisasta asevelvollista ”niin pahoin, että huulet menivät rikki hampaita vastaan ja veri ruiskahti esiin”.

10 TYKL 45, nro 167, 238.

- Pällikköä ei saa vastustaa! huusi kapteeni kamalan juhlallisesti, ja hänen kasvonsa, jotka äsken vielä olivat olleet tulipunaiset, sävähtivät nyt niin hirvittävän mustiksi etten eläissäni luule niin kauheata naamaa nähneeni.
- Minulla – tietääkö Kaarnanen sen? – on valta menetellä teidän kanssanne kuinka ikänäni haluan! ... Helveti! Jos minä leikkaan kielen teidän suustanne ... tahi katkaisen kaulanne ... tahi laitan teidät kuritushuoneeseen elinkaudekseen – niin minulle ei tule siitä mitään ikävyyksiä! ... Päinvastoin, – siitä keisari minua kiittää (...) (Calamnius 1896, 120–121.)

Calamnius kuvaa kohtauksen kapteenin täydellisenä itsehillinnän menettämisenä, mutta samalla myös osoituksena asevelvollisten suojausmuudesta upseerin mielivallalta. Vaikka hänen kuvailemansa sotilaat illalla letkauttavat toisilleen, että kapteenilta oli jäänyt aamunaukut ottamatta, he nukahtavat ”salattu pelko rinnassa”, tietämättä keneen kapteenin umpimähkäinen raivo kohdistuisi seuraavana päivänä. (Calamnius 1896, 99.)

Ohimennen Calamnius mainitsee, että toisen komppanian kapteeni oli ”uskonnollismielinen, hyvänsuopa kapteenivanhus”, joka ei miehilleen turhia hankaluuksia järjestänyt. Silti hänen edustamalle kriittiselle armeijakerronnalle on ominaista, että kielteiset kokemukset yksittäisistä upseereista saavat paljon tilaa kertomuksessa. Pentti Haanpäänkin antimilitaristisissa tarinoissa nimenomaan kyynistyneet, rappioituneet ja sadismiin sortuneet upseerihahmot näyttävät monesti pääosaa. Dramaattisuudessaan ne ovat kirjailijalle otollisempaa aineistoa kuin ne varsin kesyt, hyväntahtoiset ja asialliset upseerihahmot, joita esimerkiksi Mika Waltari omassa armeijakirjassaan yritti tarjota julkisuuteen armeijan julkisuuskuvaa parantaakseen.

Entisten ”tavallisten” asevelvollisten 1970-luvulla kirjoittamissa muistikertomuksissa kuvaukset pidetyistä ja pelätyistä upseereista sekoittuvat tasaisemmin. Kertomukset erityisen ankarista kouluttajista ovat kuitenkin niissäkin usein pidempiä ja yksityiskohtaisempia. Tämä on melko luonnollista. Häikäilemättömän tai raakamaisen esimiehen rajoituksetoman vallan alaisuuteen joutuminen on ollut monelle suomalaisille asevelvolliselle järkyttävä, pelottava ja nöyryyttävä kokemus, joka helposti nousee muistissa päällimmäiseksi ja vaatii työstämistä narratiivisin keinoin. Muistitietokokoelmasta löytyy tähän hieman erilaisia strategioita, mutta yksi yleinen tapa purkaa alistamisen kokemuksia on kiusaajan alentaminen kieltämällä hänen maskuliinisuutensa tai väheksymällä sitä.

Tarinoista löytyy monenlaisia kommentteja siitä, kuinka ahdistajalla oli alkoholioingelma, sadistisia taipumuksia, vajavainen itsehillintä tai että häneltä puuttui luontaisia johtaja-ominaisuuksia.¹¹ Kiusaajasta tehdään siis vastakuva, jonka myötä kertomus nöyryyttävästä miehisen arvokkuuden riistämisestä kääntyykin kontrastivaikutuksen avulla osoittamaan ja vahvistamaan kertojan normaaliutta ja oikeaa mieheyttä.

VAPAUDEN JA OMAN TILAN KAIPAUS

Kaipausta kotiin ja vapauteen sekä vapaa-ajan yksitoikkoisuus ja pitkästyttävyys ovat tavallisia teemoja, kun kuvataan asepalveluksen alkuaikoja. Varsinkin ensimmäinen vaikutelma kasarmialueesta ja majoitustiloista muistettiin vuonna 1973 kerätyissä kertomuksissa usein hyvin kielteisenä. Ympäristö koettiin rumaksi, karuksi ja epäviihtyisäksi, ja moni kertoja muistaa masentuneensa ensimmäisten viikkojen aikana. Tähän myötävaikututti varmaan 1920- ja 1930-luvun käytäntö, jossa alokkaille ei myönnetty minkäänlaisia kotilomia tai edes iltalomia. Jotkut vertasivat muistoissaan oloja vankila-elämään. Toiset tuovat esille, kuinka sotilaskoulutuksen arjen räikeä kontrasti kulttuurissa esillä oleviin sankarillis-ritarillisiin, romantisoituihin mielikuviiin sotilaallisesta mieheydestä saattoi lannistaa varsinkin myönteisen ennakoasenteen omaavan alokkaan.¹²

Aineelliset olot Suomen armeijan varuskunnissa 1920-luvulla olivatkin suhteessa ympäröivän yhteiskunnan elintasoon ehkä kurjimmat koskaan. Uusi sotalaitos oli luotu kiireellä kesken sisällis- ja maailmansodan mullistuksia vuonna 1918, ja sitä vaivasi pitkään suuri pula niin resursseista kuin pätevistä henkilökunnasta. Vanhat kasarmit olivat ränsistyneet, varusteita ja aseistusta oli huonosti saatavilla, ja ajantasaisen koulutuksen saaneista aliupseereista ja koulutusupseereista oli huutava pula. (Terä & Tervasmäki 1973, 149–151; Kronlund 1988, 241–242, 254; Ahlbäck 2014.)

Viranomaisilla oli 1800-luvulla luotujen asevelvollisten joukko-osastojen perustamisvaiheessa enemmän aikaa ja paremmat edellytykset suunnitteluun ja valmisteluun. Muun muassa uusiin kasarmialueisiin

11 TYKL 45, esim. nro 26, 35, 38, 50, 65, 85, 126, 138, 165, 179, 230, 232.

12 TYKL 45, esim. nro 8, 20, 27, 35, 62, 90, 96, 126, 179, 230, 238. Vrt. Ahlbäck 2014, 155–161, 197–199.

tehtiin suhteellisen suuria panostuksia. (Pänkälä 1990, 38–69, 134–144; Screen 1996.) 1880- ja 1890-luvun asevelvolliset, varsinkin ne, jotka tulivat köyhistä työläiskodeista, kokivat todennäköisesti varuskuntansa suhteellisen uudenaikaisena rakennettuna ympäristönä ja armeijan vaate- sekä ruokahuollon koruttoman yksinkertaisena mutta kuitenkin tyydyttävänä suhteessa siviiloloihinsa.

Sekä Santeri Ingman että Ilmari Calamnius kuitenkin tulivat hyvin toimeen tulevista pappisperheistä ja olivat tottuneita sivistyneistön elämäntapaan. Molempiin sotilaallinen ympäristö teki ilmeisesti karun ja luotaantyöntävän ensivaikutelman. Aineelliset olot eivät kuitenkaan ole niinkään keskeisiä heidän armeijakerronnassaan kuin epävapauden tuoma tympääntyneisyys. Ingman kuvaa hyvin apeaa mielialaa sotilaiden keskuudessa reserviläiskoulutusjakson ensimmäisenä iltana. Kaikki kaipaavat vapauttaan ja ovat alakuloisia. ”Lianharmaissa” univormuissa, kaikki yhdennäköisiä, Ingmanin reservimiehet tuntevat haikeasti, kuinka heiltä oli riistetty yksilöllisen vaatetuksen myötä itsemääräämisoikeus ja mahdollisuus persoonallisuuden ilmaisuun. Kasarmin laverit tuovat heille kirjailijan mukaan mieleen pilttuut tallissa, ja sotilaat tuntevat, että heistä on melkein tehty eläinten kaltaisia. Aika käy pitkäksi, tekemistä ei ole, ja ainoana ajatuksena mielessä pyörii ”milloinkahan tämän surkeuden viimeinen päivä koittanee”. Ingmanin kertojamina kuuntelee keskustelua ja miettii ironisesti ”sitä paljo laulettua suomalaista urhoollisuutta ja soturimainetta”. (Ingman 1892, 11–16.) Armeijan tarjoama kokemus ei siis vastannutkaan isänmaallista kiiltokuvaa jännittävästä ja toiminnallisesta sotilaallisesta mieheydestä.

Calamniuksen kertomuksessa poikamaiset mielikuvat sotilaselämän sankaruudesta ja ritarillisuudesta törmäsivät kasarmin harmaaseen arkitodellisuuteen kuin seinään. Häntä alkoi pian tympiä, kuinka sotilailta hänen mielestään vaadittiin ”orjan kuuliaisuutta”. Mitään hengen viljelyä ei armeijassa harrastettu, vaan koko touhu oli ”henkisesti tyhjää”. Oltuaan komppaniassa vain pari viikkoa, hänet valtasi niin voimakas kaipuu vapautteen ja pois kasarmielämän ”kuolettavasta ilmakehästä”, että hän anoi vapautusta, mutta paluuta ei enää ollut. Calamnius kuvaa, kuinka hänet silloin valtasi niin synkkä alakuloisuus ja välinpitämättömyys, että hän jopa menetti ruokahalunsa. Ystävien ja perheenjäsenien hengennostatuspuheet sopeutumisesta ja myönteisestä asenteesta vaikuttivat häneen vain hetkellisesti. Häntä vaivasi upseerien ”virallinen kylmyys” ja käskynjakojen

koneellisuus ja hengettämyys. Hän palaa sotilasvuotensa kuvauksen aikana aina uudestaan vatvomaan sitä, kuinka sotilaalla esimiesten opetuksien mukaan ei saa olla luontoa, tahtoa, omaa mieltä ”eikä yleensä itsensä määräämistä enempi kuin jollakin koiralla”. Tällaista se ihannoitu isänmaallisuus todellisuudessa on, ilmeisen pettynyt Calamnius kysyy itseltään. (Calamnius 1896, 38–60, 69–71, 82–83, 94–95.)

Näiltä osin löytyy huomattavia yhtymäkohtia Calamniuksen ja Pentti Haanpään armeijakirjojen välillä. Vaikuttaa mahdolliselta, että Haanpää oli lukenut *Väärällä uralla* ja ottanut siitä vaikutteita. Haanpään novellissa ”Saksan jääkäri” päähenkilö kuvataan nimittäin hyvin Calamniuksen kaltaiseksi nuoreksi mieheksi, joka oli lapsena lukenut liikaa Runebergin ja Topeliuksen isänmaallisuutta ja sotilaallista miehuutta, ”kuntoa, oikeutta ja urhoollisuutta” ihannoivia sankaritarinoita. Hän lähtee siksi mukaan jääkäriiliikkeeseen ja matkustaa Saksaan saamaan sotilaskoulutusta. Siellä odottava todellisuus tuottaa kuitenkin suuren pettymyksen. Saksan armeijan harjoituskentät ja kasarit ovat harmaita, synkkiä ja masentavia. Sankarillisuudesta ei näy jälkeäkään – pikemminkin nuori jääkäri tuntee, että alokkailta vaaditaan ”piiskatun koiran nöyrymielisyyttä”. Kun nuori jääkäri vapaus- ja heimostien kautta päätyy Suomen armeijan koulutusupseeriksi 1920-luvulla, asiat eivät juuri parane. Vastahakoiset suomalaiset asevelvolliset kilpailevat keskenään pinnaamisessa ja halveksivat syvästi päällystötään, koska he ajattelevat, että vain muuhun työhön liian laiska tai kelpaamaton värväytyisi koskaan upseeriksi. Haanpään viiltävän antimilitaristisessa kuvauksessa sotilaselämän turmiollisuus saa upseeritkin sortumaan masennukseen, alkoholismiin ja sadismiin alaisiaan kohtaan. (Haanpää 1928, 10, 12, 21–25; vrt. Calamnius 1896, 51.)

Yksi seuraus monien asevelvollisten epämurkavasta ja apeasta olostasotilaskurin ja -hierarkian puristuksessa oli kaipaus paitsi vapautteen myös edes jonkinlaiseen omaan vaikkakin rajoitettuun liikkumatilaan sotilaselämän arjessa. Saksalainen historioitsija Alf Lüdtke on käyttänyt käsitettä *Eigensinn* (omapäisyys) kuvaamaan teollisen aikakauden yleistä ilmiötä, jossa työntekijät hakivat tilapäistä etäisyyttä ankarasti valvotun tehdastyön epävapaudesta vaikkapa pitämällä luvattomia taukoja, poistumalla tilapäisesti työpisteestään, kiusaamalla työtovereitaan tai näkemällä päiväunia – mitä tahansa työnantajan kieltämää tai paheksumaa aktiviteettia. Olennaista *Eigensinn*-käsitteessä on, että kyseessä on vain tilapäinen oman tilan ja autonomian hakeminen ja venyttäminen, eikä

suinkaan mikään varsinainen yritys järjestelmän muuttamiseen, kapinaan tai pakoon. (Lüdtke 1993, 136–143, 375–382.)

Tämän tyyppinen *omapäisyys* on tyyppillistä myös sotilaselämälle. Sitä korostetaan usein suomalaisessa armeijakerronnassa. Erilaiset tarinat siitä, miten asevelvolliset ottivat pieniä lisävapauksia, poistuivat luvottomasti kasarmialueelta ja onnistuivat huijaamaan päällystötä joutumatta kiinni, antoivat ilmeistä tyydytystä vielä näiden pienten seikkailujen muistamisen yhteydessä. Muistitiedossa 1920- ja 1930-lukujen asevelvollisuudesta esiintyy jonkin verran myös sukkelasanaisia ja upseereita pelkäämättömiä sotilaita, jotka voidaan tulkita jonkinlaisen passiivisen vastarinnan sankareiksi miehistön kesken. Tarinoista käy kuitenkin myös ilmi, että vain poikkeusyksilöt vastustivat avoimesti kurinalaistamista; muut hakivat pientä omaa tilaa mistä ja milloin vain, kun se oli mahdollista joutumatta kiinni.¹³

Santeri Ingmanin tarina ”Öinen retki” kuvaa esimerkinomaisesti sotilaiden omapäisyyttä, vaikka kertoja siinä ottaakin tiettyä ironista etäisyyttä niin itse ilmiöön kuin siihen liittyvään tarinointiin. Episodi kuvaa, kuinka joukko asevelvollisia turhautuneina siitä, ettei heille myönnetty iltalomaa, päättää keskellä yötä hankkia läheisestä kylästä olutkorin ja juoda sen yhdessä kasarmiaitauksen ulkopuolella. ”Me tiesimme miten ankarasti tuollainen oli kielletty, vaan se juuri meitä kiihotti, se teki asian jännittäväksi. Me halusimme kerrankin puijata tuota ankaraa sotilaskuria ja naureskella sille.” Suunnitelma onnistuukin, vaikka kylään lähetetty retkikunta antaa odottaa itseään niin pitkään, että kun olutkori lopulta saapuu, miehet ovat liian väsyneitä ja viluisia nauttiakseen juomasta. Mutta jo seuraavana aamuna miehistä tuntuu, että ”oli sitä sentään oltu poikia kun uskallettiin”, ja tarina leviää jonkinlaisena sankaritarinana muihinkin osastoihin. (Ingman 1892, 64–71.)

Tässä omapäisyys ja uskaltaminen asetetaan hieman ironisesti miehisten autonomian tulkintakehykseen – se, joka uskaltaa uhmata päällystötä vaikkakin vain salassa, säilyttää itsemääräämisoikeutensa ja vastustaa alistamista. Pentti Haanpään armeijakuvauksessa tällainen käytös nostetaan jopa sotilaselämän kuvauksen keskiöön. Haanpään mukaan asevelvolliset keskittyvät keksimään erilaisia tapoja pinnata, teeskennellä sairasta, lähteä

13 TYKL 45, nro 1, 35, 72, 96, 132, 147, 203, 238; Haanpää 1928, muun muassa s. 49, 62–63, 109–120.

puntikselle ja välttää velvollisuuksiaan joutumatta kiinni, koska se on ainoa tapa suhtautua ”sotaleikkien” absurdiuteen, niin että he säilyttävät edes jonkinlaisen arvokkuuden rippeet. Symbolinen kytkös miehuuteen on tässä kulttuurisesti vahva, vaikka todellisuudessa tietenkin kyseenalainen – Alf Lüdtken kuvaamaa omapäisyyttä teollisuuslaitoksissa harrastivat aivan yhtä suuressa määrin nais- kuin miespuoliset työntekijät, vaikkakin joskus eri muodoissa.

MUUTOKSET JA JATKUVUUDET ARMEIJAKERRONNASSA

Asevelvollisuuteen liittyvät kerrontatavat ja mielikuvatuotanto pysyivät monessa mielessä huomattavan vakaina 1900-luvun alkuvuosikymmen-ten yhteiskunnallisten mullistusten läpi. Miten näitä jatkuvuuksia pitää ymmärtää ja selittää?

Toinen todennäköinen selitys liittyy sotilaskulttuurin suhteellisen konservatiiviseen ja muuttumattomaan luonteeseen. Vaikka aseteknologia, taktiikka ja koulutusmenetelmätkin kehittyisivät, sotilaselämän arkeen kuuluvia perinteisiä muotoja, rituaaleja, käytäntöjä ja puhetapoja toistetaan saapumiserästä toiseen ja jopa sukupolvesta toiseen. Tämä liittyy organisaation jyrkän hierarkkiseen luonteeseen, jossa toimintatapojen kyseenalaistamiseen alhaalta päin on suhtauduttu jyrkän kielteisesti, ehkä varsinkin alokaskoulutusvaiheessa, jossa kurinalaisuudelle ja sotilaallisille käytöstavoille lasketaan perustus. Myös suomalaisen armeijakulttuurin eurooppalaisuus takasi tietyn pysyvyyden autonomian ajalta itsenäisyysaikaan. Itsenäisen Suomen uusia puolustusvoimia johtamaan saapui vuonna 1918 eri upseeriryhmiä, jotka olivat saaneet oman koulutuksensa autonomian ajan Suomessa, tsaarinajan Venäjällä tai keisarinajan Saksassa. Mutta huolimatta erilaisista taustoista heillä oli kaikilla pitkälti samanlaiset käsitykset sotilaskoulutuksesta ja sotilaallisesta kurinpidosta.

Toinen ja ehkä tärkeämpi selittävä tekijä liittyy itse kerronnan perinteisiin ja tavoitteisiin. Muistikerrontaan, olkoon se sitten ammattimaisen kirjailijan tai harjaantumattoman kertojan, vaikuttavat nimittäin paljon muutkin tekijät kuin varsinainen omakohtainen menneisyyden kokemus. Laajoille ihmisjoukoille yhteisistä kokemuksista, kuten asevelvollisuudesta, on yleensä olemassa jonkin asteinen kollektiivinen tai julkinen muisto, eli kokoelma kulttuurin kautta jaettuina ja toistettuina käsityksiä ja kuvia

menneisyydestä. Tällaiset julkiset muistot toistuvat muun muassa silloin, kun kirjailijat lukevat muiden kirjailijoiden tuotantoa, tai kun nuorukaiset ja aikuiset miehet lukevat ja kuulevat tarinoita siitä, minkälaista on suorittaa asevelvollisuus ja ottavat siitä vaikutteita omaan muistamiseensa ja kerrontatapoihinsa. (Ks. esim. Pöysä 1997, 19–22, 39–56; Dejung 2007, 40–49.)

Lisäksi muistikerronnalla on usein tarkoitusperiä, jotka liittyvät enemminkin kerrontahetkeen kuin menneisyyden tapahtumiin. Kirjassaan australialaisten sotaveteraanien muistikerronnasta Alistair Thomson on todennut, että useimmat ihmiset tavoittelevat tiettyä arvokkuutta ja yhtenäisyyttä kertoessaan elämänsä tapahtumista. Ihmiset hahmottelevat muistonsa niin, että he voivat tuntea olonsa mukavaksi menneisyytensä suhteen ja olla ylpeitä identiteetistään ja tarinastaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteivät muistot olisi tosia tai todellisia. Yleisesti ottaen muistikerronnassa tartutaan nimenomaan sellaisiin kulttuurisiin tulkintamalleihin ja hahmottamisen tapoihin, joiden kohdalla kertoja aidosti kokee, että ne sopivat hänen kokemaansa ja ilmaisee mitä se hänelle merkisi. (Thomson 1994, 8–11, 230–234.)

Vaikka tässä artikkelissa on nostettu esille yhtäläisyyksiä 1800-luvun armeijakirjojen ja 1920–1930-lukujen armeijakerronnan välillä, näiden kahden eri aikakauden aineistot tietenkin myös eroavat toisistaan monessa suhteessa. Vielä enemmän kuin ilmeisten yhtäläisyyksien ja jatkuvuuksien osalta, erojen kohdalla täytyy kuitenkin muistaa, että suppean 1800-luvun aineiston vuoksi kyseessä saattavat olla yksilölliset tai sattumanvaraiset erot. Parissa kohdassa erot kuitenkin vaikuttavat merkityksellisiltä.

Ensinnäkin, eräs merkityksellinen ero 1900-luvun kuvauksiin on siinä, ettei sotalaitosta eikä sitä, mitä nykyään kutsutaan maanpuolustukseksi, koeta Ingmanin ja Calamniuksen kuvaamien asevelvollisten keskuudessa mitenkään omaksi asiaksi. Reserviläiset ovat Ingmanin tekstissä selkeästi identiteetiltään siviilejä, joille sotilaselämä on outoa ja vastenmielistä. He ovat oikeastaan maanviljelijöitä, joiden omaksi kokemat vastuut ja huolenaiheet ovat jossain aivan muualla kuin ”herrain” armeijassa, eli kotitilansa tuotannossa ja perheensä toimeentulossa. Calamniuksen tekstissä eräs vänrikki ilmaisee asian hyvin selkeästi: sotalaitos on aina ollut olemassa, sen on pakko olla olemassa, ja ”mikä sen tarkoitus on, sen tietää yksin korkea hallitus, joka sen kustantaakin”. (Calamnius 1896, 46–47.)

Tässä ollaan aika kaukana 1920- ja 1930-luvun virallisesta ideologiasta

ja sen ajatuksesta asevelvollisuusarmeijasta ”kansalaisarmeijana”. Varsinkin kolmivuotisessa aktiivipalveluksessa oleva pienehkö joukko käsitettiin ainakin osittain vanhemman kulttuurisen mielikuvan viitekehyksessä, jossa sotilaana oleminen oli tietyn ihmisryhmän ammatti ja erikoisosaa- mista. (Vrt. Ahlbäck 2004, 139, 162–164.) Käsitys siitä, että sotilaallinen osaaminen ja puolustukseen osallistuminen on *jokaisen* miehen elämään kuuluva osa-alue ja että maan puolustukseen osallistutaan oman perheen ja kansakunnan suojelemiseksi, ei ollut vielä lyönyt itseään läpi samalla tavalla kuin 1920- ja varsinkin 1930-luvuilla tapahtui. Eroavuudet 1800-luvun ja 1900-luvun välillä ovat tässä suhteessa kuitenkin epämääräiset ja kiinni vivahteista ja painotuksista. Myös ensimmäisen tasavallan aikaisen armeijakerronnan perinteessä tavallinen kansanmies nimittäin kuvattiin usein asevelvolliseksi, joka ei liiemmin pohtinut isänmaan häneltä vaatimia uhrauksia, kansalaisvelvollisuuden perusteita, eikä sodankäynnin ja maanpuolustuksen moraalisia puolia, vaan joka suhtautui asevelvollisuuteen hyvin maanläheisesti, ikävänä pakkona, josta hän yritti vain selviytyä, jotta saisi sitten rauhassa jatkaa elämäänsä.

Tällaista kuvaa suomalaisesta sotilaasta toistivat ja vahvistivat teoksissaan varsinkin Santeri Ingman ja Pentti Haanpää, mutta myös Ilmari Calamnius ja Mika Waltari omalla tavallaan toistivat sitä. Vaikka Calamniuksen ja Waltarin armeijakertomukset sisälsivät paljonkin oma-kohtaista pohdintaa sotapalveluksen perusteista, tavoitteista ja välttämättömyydestä, he kytkivät tällaiset mietiskelyt voimakkaasti omaan minäkuvaansa sivistyneinä älykköinä. Näin hekin vahvistavat epäsuorasti mielikuvaa siitä, että ylevä isänmaallisuus taikka sodassa tappamisen oikeutuksen pohdinta kuuluu lähinnä sivistyneistön ja koulutettujen nuorten miesten suhtautumistapaan asevelvollisuuteen. Suomalaiset kansanmiehet eivät sen sijaan tuhlaa energiaansa sellaiseen vaan suhtautuvat puhtaasti käytännöllisesti tilanteeseen ja sen vaatimuksiin. Suomalaisen armeijakerronnan perinne varsinkin toisen maailmansodan ja Väinö Linnan *Tuntematon sotilas* -teoksen jälkeen pitkälti ihannoit tätä asennoitumistapaa osana suomalaista maskuliinisuutta, vaikkakin usein kuvaa sitä hieman huumorin värittämänä.

Toiseksi, yleinen piirre 1970-luvulla kerättyssä armeijakerronnassa sotienvälisen ajan sotilaskoulutuksesta oli, että sotilaskoulutus muistettiin eräänlaisena kasvu- ja kehityskertomuksena. Tätä kerronnallista kaavaa ei kuitenkaan juuri löydy Ingmanin eikä Calamniuksen armeijakirjoista.

Ingmanin kohdalla se on vähemmän yllättävää, koska hänen kuvaa-mansa reservimiehet olivat vain muutaman viikon sotilaskoulutuksessa. Calamniuksen kirjassa moderni lukija voisi kuitenkin odottaa tällaista narratiivista käännettä loppua kohden. Olihan Calamnius sotilasvuotensa aikana käynyt läpi pitkän itsetutkiskelun ammatinvalinnastaan, ja sitä paitsi kokenut koko vuoden suurena koettelemuksena. Calamnius toteaa ensimmäisten viikkojen alakuloisuuden jälkeen vähitellen tottuneensa sotilaselämään, ja sotaharjoituksissa Krasnoje Selon leirillä Venäjällä hän kokee hetkittäin jopa sitä innostusta, ylpeyttä ja ylevää uljautta, jonka hän oli kuvitelmissaan yhdistänyt sankarilliseen sotilaalliseen mieheyteen. (Calamnius 1896, 136.) Mutta tämä on ohimenevää, ja hän palaa aina uudesta tuntemaan ennen kaikkea vastenmielisyyttä ja tympääntyneisyyttä sotilaselämää kohtaan. Kirja loppuu lähinnä luhistuneeseen tunnelmaan, kun Calamnius ei yritäkään kääntää kokemuksiaan kasvutarinaksi, vaan summaa ne erään unelman sammumiseksi.

1970-luvulla kerätyille muistotietokirjoituksille oli sen sijaan ominaista narratiivinen rakenne, joka alkoi usein synkistelevällä kuvauksella alokasajan vaikeuksista ja koettelemuksista. Tämän jälkeen kuvattiin, kuinka kertoja vähitellen sopeutui oloihinsa ja pääsi alokasajan jälkeen hieman vapaampiin ja mielekkäämpiin harjoituksiin tai erikoistehtäviin. Lopuksi todettiin tavalla tai toisella, että vaikka oli rankkaa ja raskasta, se oli arvokas kokemus, joka antoi itseluottamusta aikuiselämän kynnyksellä. Vaikkei sitä sanaa aina käytetä, tarinan viesti on usein osoittaa, kuinka kertoja kokemustensa myötä miehityi. Vaikka alistumisen ankaraan sotilaskuriin, toimettomuuden ja pitkästyksen, jopa simputuksen ja nöyryyttävän kohtelun pitäisi kaikkien olla ristiriidassa tavanomaisten maskuliinisuuden määreiden kanssa – itsenäisen, tuottavaa työtä tekevän, perheensä elättävän ja itsensä sekä lähipiirinsä hallitsevan yksilön – kaikki nämä kokemukset muuntuvat kehityskertomuksen kautta tukemaan tarinaa miehitymisestä. Näistä vaikeuksista ja kärsimyksistä muodostuu eräänlainen moderni miehuuskoe: se, joka siellä pärjäsi, tulee pärjäämään missä vain.

Tässä kohtaa näennäinen ero 1800-luvun ja 1900-luvun armeija-kuvausten välillä saattaisi kaventua, jos vertailuun saataisiin mukaan Calamniuksen ja Ingmanin aikaan kolme vuotta palvelleiden asevelvollisten kertomuksia. Varsinkin preussilaisessa 1800-luvun armeijapropagandassa voimakkaasti viljelty kerronnallinen kuvio, jossa sotilaasta kasvaa

sotilaskoulutuksen kautta itsevarma, vastuuntuntoinen ja siviiliyhteisössä arvostusta nauttiva mies, löytyy nimittäin jo 1880-luvun suomalaisista sotilaslehdistä. Nimenomaan pitkän kaavan mukaiseen sotilaspalvelukseen arvan nojalla joutunut vähemmistö olisi varmasti mielellään tämän idean mukaisesti vaatinut itselleen korkeampaa miehisyysoikeudesta eräänlaisena korvauksena. Tätä erityistä tulkintaa sotilaspalveluksen antoisuudesta tarjottiin kuitenkin vielä paljon voimakkaammin itsenäisyyden alkuvuosikymmenten asevelvollisille suunnatussa ”valistustyössä” (Ahlbäck 2004, 2014). Samalla kun armeijapropaganda siis voimistui itsenäisessä Suomessa, sotilaskasvatusta laajennettiin niin, että vuoden kestäneestä aktiivipalveluksesta tuli nuorten miesten suuren enemmistön jakama ja ”normaalille” miehyydelle tunnusomainen kokemus. Yhdessä nämä tekijät saattavat osaltaan selittää, miksi mielikuva ”miesten koulusta” kehittyi toisen maailmansodan jälkeisen suomalaisen armeijamuistelun ehkä keskeisimmäksi kerronnalliseksi kuvioksi.

KIRJALLISUUS

- Ahlbäck, Anders (2014) *Manhood and the Making of the Military. Conscript, Military Service and Masculinity in Finland, 1917–39*. Farnham: Ashgate.
- Ahlbäck, Anders (2004) Där pojkar blir män. Manlighetskonstruktion i finländska tidsskrifter för värnpliktiga 1890–1940. *Historisk tidskrift för Finland* 2004(2), 135–165.
- Apo, Satu (1998) Women’s personal mythologies. Teoksessa Satu Apo & Aili Nenola & Laura Stark-Arola (eds) *Gender and Folklore. Perspectives on Finnish and Carelian culture*. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Calamnius, Ilmari (1896) *Väärällä uralla*. Porvoo: Werner Söderström.
- Dejung, Christof (2007) *Aktivdienst und Geschlechterordnung. Eine Kultur- und Alltagsgeschichte des Militärdienstes in der Schweiz 1939–1945*. Zürich: Chronos.
- Ekman, Torsten (2006) *Finska Gardet 1812–1905*. Helsingfors: Schildt.
- Envall, Markku (1984) *Kirjailijoiden kentät ja kasarmit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Frevort, Ute (2001) *Die kasernierte Nation. Militärdienst und Zivilgesellschaft in Deutschland*. München: Beck.
- Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkisto, Turun Yliopisto: TYKL kysely 45, *Muistoja sotilaskoulutuksesta*.
- Haanpää, Pentti (1928) *Kenttä ja kasarmi. Kertomuksia tasavallan armeijasta*. Helsinki: Kansanvalta.
- Högnäs, Sten (1995) *Kustens och skogarnas folk: om synen på svenskt och finskt lynne*. Stockholm: Atlantis.
- Ingman, Santeri (1892) *Reservikasarmista. Muistoja sotamiesajoiltani*. Porvoo:

- Werner Söderström.
- Kalemaa, Kalevi (1997) 'Santeri Ingman'. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. URN:NBN:fi-fe20051410. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (Viitattu 28.10.2016.)
- Kronberg, Klas & Forssberg, Anna Maria (ed.)(2014) *Lumpen: från mönstring till muck*. Stockholm: Atlantis.
- Kronlund, Jarl (1988) *Suomen puolustuslaitos 1918–1939. Puolustusvoimien rauhan ajan historia*. Porvoo: WSOY.
- Leimu, Pekka (1985) *Pennalismi ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Lüdtke, Alf (1993) *Fabrikalltag, Arbeitererfahrungen und Politik vom Kaiserreich bis in den Faschismus*. Hamburg: Ergebnisse Verlag.
- Mosse, George L. (1996) *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*. New York: Oxford UP.
- Mälkki, Juha (2008) *Herrat, jätkät ja sotataito. Kansalais- ja ammattisotilasarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvulla 'talvisodan ihmeeksi'*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nevala, Maria-Liisa (1997) 'Ilmari Kianto'. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. URN:NBN:fi-fe20051410. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (Viitattu 28.10.2016.)
- Pänkälä, Martti (1990) *Arvalla armeijaan. Alavuuden 11. reservikomppania 1883–1902*. Alavus: Alavus-seura ry.
- Pöysä, Jyrki (1997) *Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Reeser, Todd W. (2010) *Masculinities in Theory: An Introduction*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Sanborn, Joshua A. (2003) *Drafting the Russian Nation, Military Conscription, Total War, and Mass Politics, 1905–1925*. DeKalb: Northern Illinois UP.
- Screen, J.E.O. (1996) *The Finnish Army 1881–1901. Training the Rifle Battalions*. Helsinki: Finnish Historical Society.
- Screen, J.E.O. & Syrjö, Veli-Matti (2003) *Keisarillinen Suomen kadettikoulu 1812–1903: Haminan kadetit koulussa ja maailmalla*. Helsinki: Tammi.
- Terä, Martti & Tervasmäki, Vilho (1973) *Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet 1918–1939*. Helsinki: Tammi.
- Thomson, Alistair (1994) *Anzac Memories. Living with the Legend*. Melbourne: Oxford UP.
- Tjeder, David (2003) *The Power of Character. Middle-class Masculinities, 1800–1900*. Stockholm: Stockholm University.
- Waltari, Mika (1931) *Siellä missä miehiä tehdään*. Porvoo: WSOY.
- Weber, Eugen (1976) *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France, 1870–1914*. Stanford: Stanford University Press.